

Олександра Олександрівна КІБИШ
здобувачка, Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9059-9250>
e-mail: oleksandra.kibish1998@gmail.com

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ

У статті досліджено проблему управління дебіторською заборгованістю підприємств України в умовах економічної нестабільності. Акцентовано на її впливі на ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість компанії. Проаналізовано трактування поняття дебіторської заборгованості різними авторами та підходи до її управління. Виділено основні причини зростання заборгованості, зокрема низьку платіжну дисципліну контрагентів, недостатній контроль та облік операцій. Запропоновано напрями її оптимізації: впровадження моніторингу, розроблення ефективної кредитної політики, інвентаризація заборгованості, застосування правових заходів, а також автоматизація процесів обліку. Узасаднено нормативно-правову базу України, що регулює порядок обліку, моніторингу та погашення заборгованості. Підкреслено важливість вдосконалення управлінських процесів для мінімізації ризиків, збереження фінансової стабільності підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності в умовах ринкових викликів.

Ключові слова: облік дебіторської заборгованості, аналіз розрахунків, управління дебіторами, фінансова стійкість, ліквідність, ризики, оптимізація, платоспроможність

ВСТУП

У сучасних умовах економічної нестабільності особливу роль у діяльності підприємств відіграють фінансово-розрахункові операції, які є основним механізмом перетворення товарної форми суспільного продукту на грошову та навпаки. Підприємства в цьому процесі водночас є постачальниками для одних контрагентів і покупцями для інших, створюючи складну систему взаємопов'язаних розрахунків.

Фінансова діяльність підприємств нерозривно пов'язана з системою розрахунків, яка опосередковує їх господарську діяльність. Розрахункові операції мають динамічний характер, що вимагає постійного управлінського контролю та використання ефективних фінансових інструментів. Управління розрахунками ґрунтується на аналізі значного обсягу економічної інформації, водночас ключову роль відіграє бухгалтерська інформація.

Однак чинна система бухгалтерського обліку має низку недоліків, зокрема недосконалість облікових реєстрів, які не забезпечують необхідного рівня деталізації та узагальнення інформації про розрахунки з дебіторами. Це ускладнює отримання даних, необхідних для аналізу дебіторської заборгованості, прогнозування платіжної спроможності контрагентів і розроблення рекомендацій для запобігання можливим фінансовим кризам.

Так, наявні обліково-аналітичні інструменти не повністю відповідають сучасним вимогам управління дебіторською заборгованістю. Це зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на вдосконалення системи обліку та аналізу розрахунків з дебіторами для підвищення ефективності фінансового менеджменту підприємств.

МЕТА роботи – вдосконалення теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій з обліку та управління дебіторською заборгованістю підприємств з урахуванням сучасних викликів економічного середовища. Особливу увагу приділено розробленню інструментів, які забезпечують ефективний контроль розрахунків з дебіторами, мінімізацію фінансових ризиків та

підвищення платоспроможності контрагентів, що сприятиме зміцненню фінансової стабільності та конкурентоспроможності підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплексний підхід, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу. Основу становлять загальнонаукові методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та порівняння. Крім того, для інтерпретації даних застосовано порівняльний та контент-аналіз, що дає змогу простежити динаміку змін і визначити ключові фактори впливу. Застосування цих методів сприяє комплексному розумінню проблематики та формуванню обґрунтованих висновків.

Теоретичні та практичні аспекти обліку, контролю та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством широко висвітлені в наукових роботах провідних економістів. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку зробили такі дослідники, як О.Ю. Закревська, А.М. Шнурко, Ю.О. Костенко, О.Б. Короленко, М.М. Гузь, Є.В.Скляр.

Дослідження цих науковців значно розширили розуміння сутності дебіторської заборгованості, її впливу на фінансову стійкість підприємств, а також визначили ключові підходи до її управління. Зокрема, розроблено методичні рекомендації з обліку розрахунків із дебіторами, проведення їх аналізу та контролю з метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності.

Водночас у сучасних умовах зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, а також ускладнення структури господарських операцій виникає потреба в перегляді й адаптації наявних підходів до управління дебіторською заборгованістю. Збільшення кількості контрагентів, швидкі зміни ринкових умов і підвищення ризиків неплатоспроможності вимагають вдосконалення інструментів обліку та аналізу, що забезпечать ефективне управління розрахунками з дебіторами.

РЕЗУЛЬТАТИ

В умовах нестабільної економічної ситуації в Україні багато підприємств та організацій зіштовхуються з проб-

лемами неплатежів. Більшість господарств перебуває у складному фінансовому становищі через відсутність належної платоспроможності і низьку ліквідність. Однією з основних причин цих проблем є значна сума дебіторської заборгованості, що зростає і не зменшується на фоні економічних труднощів. У таких умовах ефективне управління дебіторською заборгованістю є важливим елементом для забезпечення стабільності підприємства.

Дебіторська заборгованість є одним з найбільших активів підприємств і значно впливає на їх фінансовий стан. Правильне управління цією заборгованістю допомагає не тільки підтримувати ліквідність підприємства, але й мінімізувати ризики неплатежів. Проте різні вчені дають різні трактування цього поняття, що ускладнює прийняття ефективних управлінських рішень. Наприклад, О.Ю. Закревська визначає дебіторську заборгованість як розмір неспроможності суб'єкта господарської діяльності оплатити свої грошові зобов'язання перед контрагентом після настання встановленого строку їх оплати [1, с.103]. Водночас А.М. Шнурко бачить дебіторську заборгованість як матеріальні ресурси або готівкові кошти, що не були оплачені контрагентами [2, с.48].

Згідно з іншими науковими джерелами дебіторська заборгованість визначається як фінансові зобов'язання підприємства перед іншими суб'єктами господарювання, які не виконано в установлені строки. Це може бути пов'язано із несвоєчасними платежами за товари, послуги або виконані роботи. Проблеми з дебіторською заборгованістю можуть спричинити серйозні фінансові труднощі для підприємств, знижуючи їх здатність оперативно виконувати свої зобов'язання.

Однією з головних причин збільшення дебіторської заборгованості є низький рівень платіжної дисципліни контрагентів, що, зі свого боку, призводить до затримок у платежах. Крім того, у багатьох випадках підприємства не мають достатнього контролю за своєчасністю проведення розрахунків, а також не проводять інвентаризацію дебіторської заборгованості на регулярній основі.

Підвищений рівень дебіторської заборгованості часто свідчить про нестабільність у взаєморозрахунках між підприємствами, а також може бути наслідком кризових явищ у державній економіці або на міжнародних ринках. Однак з правильно організованою системою управління дебіторською заборгованістю можна значно зменшити ризики неплатежів і повернути ліквідність підприємству.

Управління дебіторською заборгованістю потребує інтегрованого підходу, що включає кілька ключових напрямів:

1. Постійний моніторинг та аналіз дебіторської заборгованості. Це дає змогу вчасно виявити проблемні рахунки і визначити, які з них потребують термінових заходів. Простіше кажучи, регулярний аналіз дебіторської заборгованості дає змогу своєчасно виявити наявність прострочених боргів та своєчасно реагувати.

2. Розроблення кредитної політики підприємства. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю важливо встановити чіткі умови кредитування для клієнтів, визначивши максимальний ліміт заборгованості для кожного контрагента.

3. Інвентаризація дебіторської заборгованості. Це

дає змогу вчасно виявити прострочену заборгованість, а отже, знизити ймовірність виникнення неплатежів у майбутньому. Важливим етапом є також забезпечення зв'язності з контрагентами, що сприяє більш ефективному вирішенню питань неплатежів.

4. Застосування правових заходів. У разі, коли дебіторську заборгованість не може бути погашено мирним шляхом, необхідно звертатися до судових органів або використовувати колекторські агентства для примусового стягнення боргів.

5. Вдосконалення системи обліку та аналізу. Важливо застосовувати сучасні технології для обліку дебіторської заборгованості, а також забезпечити правильну інтерпретацію фінансових звітів [3, с. 126].

Оскільки в управлінні дебіторською заборгованістю є безліч ризиків, зокрема ризик непогашення боргів, важливо розробити ефективну політику управління цими заборгованостями. Для цього необхідно враховувати позитивні та негативні наслідки кредитної політики підприємства, а також запровадити чіткі методи контролю за виконанням фінансових зобов'язань.

У табл. 1 подано приклад основних видів дебіторської заборгованості та їх характеристик.

Так, важливим кроком на шляху до зменшення дебіторської заборгованості є вдосконалення внутрішніх процесів контролю, зокрема через введення детальної інвентаризації, встановлення чітких строків для повернення боргів і розроблення ефективної стратегії управління заборгованістю.

Важливу роль у процесі управління дебіторською заборгованістю відіграє нормативно-правова база, яка регламентує взаємодію підприємств з контрагентами (табл. 2).

Законодавчі акти України, такі як Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та інші нормативні документи, окреслюють права та обов'язки підприємств у веденні розрахунків з дебіторами. Вони включають, зокрема, визначення процедур і термінів погашення заборгованості, а також встановлення санкцій за невиконання зобов'язань [3, с.126].

Для забезпечення ефективного управління дебіторською заборгованістю, підприємствам слід впроваджувати новітні технології обліку та аналізу, що дають змогу оперативно виявляти прострочені борги та вживати заходів до їх погашення. Одним з інструментів є автоматизація бухгалтерських процесів та інтеграція систем обліку з іншими бізнес-процесами підприємства, що дасть змогу вчасно оцінювати фінансовий стан.

ВИСНОВКИ

Управління дебіторською заборгованістю є невід'ємною частиною фінансового управління підприємством, що допомагає підтримувати оптимальний рівень ліквідності та платоспроможності. В умовах економічної нестабільності ефективне управління дебіторською заборгованістю стає ще більш актуальним. Важливою умовою для успішного управління є чітке розуміння правових аспектів, правильне застосування нормативно-правових актів та створення резервів для можливих втрат. Крім цього, своєчасне проведення інвентаризації та вдосконалення облікової політики дає змогу знизити ризики виникнення прострочених заборгованостей та підтримувати стабільне фінансове становище підприємства.

Таблиця 1 – Види дебіторської заборгованості та їх характеристика [розроблено автором]

Вид дебіторської заборгованості	Опис	Причини виникнення	Термін погашення
Поточна заборгованість	Борги, які підлягають погашенню в короткостроковій перспективі	Несвоєчасні платежі за товари/послуги	До 30 днів
Прострочена заборгованість	Заборгованість, яку не погашено в строк	Порушення умов контракту	Більше 30 днів
Безнадійна заборгованість	Борги, які підприємство навряд чи зможе повернути	Фінансова нестабільність контрагента	Більше 90 днів

Таблиця 2 – Основні законодавчі акти України щодо прав і обов'язків підприємств під час ведення розрахунків з дебіторами [розроблено автором]

№ з/п	Законодавчий акт	Ключові положення
1	Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV	Гл. 47: Загальні положення про зобов'язання; Гл. 53: Розрахункові зобов'язання; ст. 625: Відповідальність за прострочення виконання грошових зобов'язань.
2	Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV	Глава 30: Фінансові зобов'язання; ст. 193: Принципи виконання господарських зобов'язань; ст. 217: Права кредитора щодо претензій та позовів до боржника.
3	Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV	Ведення обліку дебіторської заборгованості, принцип обачності, формування резервів під сумнівні борги.
4	Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI	п. 139.2: Формування резервів сумнівних боргів. пп. 14.1.43: Визначення дебітора.
2	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження «Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» №237 від 08.10.1999 р.	Порядок обліку, оцінювання, класифікації та розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності підприємств.
3	Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021р. №1591-IX	Порядок здійснення безготівкових розрахунків і їх юридичне оформлення.
4	Постанова НБУ «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду у сфері реалізації спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» від 23.03.2022 р. № 60	Контроль за фінансовими операціями, перевірка контрагентів і джерел коштів.

Список використаних джерел

1. Закревська О.Ю. Організація бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості підприємств торгівлі. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 20. С. 103–106.
2. Шнурко А.М. Сучасні проблеми організації бухгалтерського обліку в умовах воєнного стану. *Актуальні питання сучасної науки та освіти*. 2022. № 8. С. 48–56.
3. Костенко Ю.О., Короленко О.Б., Гузь М.М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43.
4. Скляр Є.В. Взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованості в контексті фінансової безпеки підприємств харчової промисловості. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 2 (107). С. 126–132.

References

1. Zakrevska O.Yu. Organization of accounting for current accounts receivable of trade enterprises. *Prichernomorski Economic Studies*. 2021. vol. 20, pp. 103–106. (in Ukrainian).
2. Shnurko A.M. Contemporary issues of accounting organization under martial law. *Actual Issues of Modern Science and Education*. 2022. Vol. 8. pp. 48–56. (in Ukrainian).
3. Kostenko Yu.O., Korolenko O.B., Huz M.M. Analysis of the financial stability of an enterprise under martial law. *Economy and Society*. 2022. vol. 43. (in Ukrainian).
4. Skliar Ye.V. The interrelation between accounts receivable and accounts payable in the context of financial security of food industry enterprises. *State and Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*. 2019. Vol. 2 (107). pp. 126–132. (in Ukrainian).

Oleksandra KIBYSH

postgraduate student, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9059-9250>

e-mail: oleksandra.kibish1998@gmail.com

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SYSTEM FOR SETTLEMENT WITH RECEIVABLES

The paper explores the issue of managing accounts receivable of Ukrainian enterprises under conditions of economic instability. It emphasizes the impact of accounts receivable on liquidity, solvency, and financial stability. The study analyzes the interpretations of the concept of accounts receivable provided by various authors and examines diverse approaches to its management. The primary causes of increasing accounts receivable are highlighted, including poor payment discipline among counterparties, inadequate monitoring, and insufficient accounting practices. The paper proposes key directions for optimization, such as implementing systematic monitoring of receivables, developing effective credit policies, conducting regular inventories, adopting legal measures for debt collection, and automating accounting processes. Special attention is given to the legal and regulatory framework in Ukraine governing the accounting, monitoring, and repayment of accounts receivable.

The research underscores the importance of improving managerial processes to mitigate risks and maintain financial stability in enterprises. The role of systematic control mechanisms and their integration into financial strategies is outlined as a significant step toward reducing overdue debts and preventing potential financial losses. Additionally, the analysis highlights the critical need for efficient interaction with counterparties to ensure timely settlements.

The paper concludes by emphasizing that the enhancement of receivable management contributes not only to the preservation of the financial stability of individual enterprises but also to the strengthening of their competitive position in the market. Furthermore, the study provides recommendations for implementing modern digital tools, improving the culture of financial responsibility, and fostering a legal environment conducive to resolving issues related to accounts receivable.

In summary, the research offers a comprehensive view of the accounts receivable management challenges faced by Ukrainian enterprises, alongside practical solutions aimed at optimizing receivable processes, mitigating financial risks, and fostering long-term business sustainability in a volatile economic environment.

Keywords: accounts receivable accounting, settlement analysis, debtors management, financial stability, liquidity, risks, optimization, solvency